
ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-35>**Світлана БАДЕР,***orcid.org/0000-0002-9225-423X**докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua***Марія ПОЧИНКОВА,***orcid.org/0000-0002-1383-7470**докторка педагогічних наук,
професорка кафедри початкової освіти
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) pochinkovam@gmail.com***Віталій КУРИЛО,***orcid.org/0000-0003-2471-3358**доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) donluga@gmail.com*

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ¹

Повномасштабне вторгнення РФ на територію незалежної України спровокувало значні руйнування, появу величезної кількості людських жертв, тотальний соціально-економічний спад та політичні проблеми на макрорівні. Значна частина громадян України проживає в ситуації невизначеності та перманентного стресу, а інформаційна війна, що почалась задовго до воєнної інтервенції, підсилює негативні настрої, паніку та страх серед населення. Постає нагальна необхідність у пошуку універсального засобу протидії ментальній війні РФ проти України, який би забезпечив інформаційну безпеку в суспільстві, дозволив громадянам чітко вирізняти правдиву інформацію від фейкової.

Сформоване критичне мислення громадян стає своєрідною психологічною зброєю проти ПІСО (інформаційно-психологічна спеціальна операція), натомість сьогодні відсутній механізм залучення всіх громадян до розвитку і формування у них критичного мислення.

Автори наголошують на тому, що саме неформальна освіта володіє значним потенціалом та можливостями у формуванні критичного мислення більшості громадян.

Неформальна освіта визначається як освіта, яка здійснюється поза межами закладів освіти, не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та / або присудженням часткових освітніх кваліфікацій, спрямована на самоосвіту та реалізацію принципу «навчання впродовж життя».

Визначено й охарактеризовано дистанційні курси в системі неформальної освіти, які сприяють формуванню критичного мислення, зокрема на платформах: EdEra, Prometheus, Піфагор, Coursera тощо. Серед найбільш доступних та адаптованих для всіх повнолітніх громадян визначено такі курси як: «Подумай двічі: платформа критичного мислення», «Критичне мислення в українському контексті», «Критичне мислення для освітян».

У статті аналізуються можливості неформальної освіти щодо розвитку критичного мислення громадян, зокрема: доступність, інтерактивність методів навчання, розмаїття джерел інформації, гнучкість та адаптивність, розширення кола соціальної взаємодії, практичний підхід у навчанні; міждисциплінарність тощо.

Автори наголошують на необхідності державної підтримки неформальної освіти для формування критичного мислення всіх категорій населення України.

Ключові слова: критичне мислення, неформальна освіта, дистанційна неформальна освіта, російсько-українська війна, громадяни України.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Department of Early and Preschool Child Development
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua*

Mariia POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Primary School Education
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com*

Vitalii KURYLO,

orcid.org/0000-0003-2471-3358

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
First Vice-Rector
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) donluga@gmail.com*

INFORMAL EDUCATION AS A MEANS OF FORMING CRITICAL THINKING OF CITIZENS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of independent Ukraine provoked significant destruction, human casualties, total socio-economic decline and political problems at the macro level. A significant part of the citizens of Ukraine lives in a situation of uncertainty and permanent stress, and the information war, which began long before the military intervention, strengthens negative attitudes, panic and fear among the population. There is an urgent need to find a universal means of countering the mental war of the Russian Federation against Ukraine, which would ensure information security in society and allow citizens to clearly distinguish true from fake information.

The formed critical thinking of citizens becomes a kind of psychological weapon against IPSO (information-psychological special operation), on the other hand, today there is no mechanism for involving all citizens in the development and formation of critical thinking in them.

The authors emphasize that it is non-formal education that has significant potential and opportunities in the formation of critical thinking of the majority of citizens. Informal education is defined as education that is carried out outside educational institutions, does not involve the awarding of state-recognized educational qualifications by education level, but may end with the awarding of professional and/or partial educational qualifications, aimed at self-education and the implementation of the principle of «lifelong learning».

Distance courses in the non-formal education system that contribute to the formation of critical thinking are identified and characterized, in particular on the platforms: EdEra, Prometheus, Pythagoras, Coursera, etc. The following courses are among the most accessible and adapted for all adult citizens: «Think twice: a critical thinking platform», «Critical thinking in the Ukrainian context», «Critical thinking for educators».

The article analyzes the possibilities of non-formal education for the development of critical thinking of citizens, in particular: accessibility, interactivity of learning methods, variety of sources of information, flexibility and adaptability, expanding the scope of social interaction, practical approach in education; interdisciplinarity, etc.

The authors emphasize the need for state support of non-formal education for the formation of critical thinking of all categories of the population of Ukraine.

Key words: *critical thinking, non-formal education, distance non-formal education, Russian-Ukrainian war, citizens of Ukraine.*

Сучасне українське суспільство переживає один з найкритичніших періодів свого існування, що обумовлено повномасштабним вторгненням РФ на територію суверенної держави, як наслідок, невизначеність у політичному майбутньому, стрімке зниження економічного рівня, загострення соціальних проблем тощо. Ситуація ускладнюється через потужну інформаційну війну, яку провадить країна-агресорка в медійному просторі,

реалізуючи сплановану та підготовлену ІПСО (інформаційно-психологічну операцію). Безумовно, це впливає на суспільну думку, як в нашій державі, так і в РФ, загострюючи конфлікт, підсилюючи інформаційну складову гібридної війни для розколу суспільства, формування депресивних настроїв та зневіри у перемогу України.

Зауважимо, що більшість українців дійсно проживають в умовах перманентного стресу, оскільки

існує не лише пряма загроза життю та здоров'ю людей через постійні обстріли та атаки РФ, а й неконтрольований інформаційний потік в ЗМІ та соціальних мережах і месенджерах, що часто є неправдивим, навмисно викривленим, маніпулятивним. Здебільшого, на це і спрямована російська пропаганда та ПСО – зневірити українців у існуванні власної ідентичності, можливості успішно функціонувати як держава без підтримки «старшого брата» тощо. Саме тому, сьогодні як ніколи важливо винайти такий засіб протидії гібридній агресії РФ, який би сприяв усвідомленому аналізу інформації для гарантії інформаційно-психологічної безпеки громадян з одного боку, з іншого – сприяв би державній безпеці загалом.

У своїх попередніх розвідках ми вже наголошували на тому, що сформоване критичне мислення громадян є одним з ефективних засобів інформаційно-психологічної безпеки особистості, натомість важливим є розуміння шляхів формування такого типу мислення в українців.

Зазначимо, що проблема формування критичного мислення не є новою для наукової спільноти та розглядається у роботах зарубіжних (J. A. Braus, J. Dewey, A. Crawford, M. Lipman, J. Makinster, S. Mathews, R. Paul, E. W. Saul, W. G. Sumner, D. F. Halpern, W. Huit, P. A. Facione, D. Wood) та вітчизняних (С. Бадер, О. Караман, В. Курило, О. Пометун, М. Починкова, С. Терно, В. Ягоднікова) учених.

Зауважимо, що форми, методи та засоби формування критичного мислення особистості також доволі ґрунтовно схарактеризовані в сучасному науковому полі (А. Бублик, О. Пометун, М. Починкова та ін.). Натомість, важливо визначити й схарактеризувати універсальні методи та засоби формування критичного мислення громадян в умовах повномасштабних воєнних дій, що підсилюються інформаційною війною проти українського народу на теренах Інтернет-простору.

В умовах сьогодення важливо визначити, які саме методи й засоби формування критичного мислення спрацюють для всіх громадян, починаючи з повнолітніх, оскільки є такі, хто наразі задіяний в системі освіти, а є й такі, хто завершив освіту у формальних закладах освіти. Саме тому, визначити шляхи формування критичного мислення як системного процесу для всіх громадян доволі важко, фактично, не можливо без відповідної державної підтримки. Натомість, можемо говорити про неформальну освіту як засіб формування критичного мислення, оскільки на сьогодні існує декілька безкоштовних курсів у відкритому доступі на різних платформах, опанування яких сприятимуть розвитку критичності мислення.

Зазначимо, що проблема неформальної освіти розглядається в роботах В. Андрущенко, В. Литвин, Є. Савельєв, О. Шапочкіна тощо. Але проблема формування критичного мислення у системі неформальної освіти ще потребує дослідження.

Отже, **метою** статті є характеристика потенціалу неформальної освіти у формуванні критичного мислення громадян в умовах російсько-української війни.

Перш за все, зупинимось на сутності ключових понять дослідження, зокрема: «критичне мислення» та «неформальна освіта».

«Критичне мислення» як наукова категорія сьогодні досліджено доволі ґрунтовно й розглядається як:

- розумне рефлексивне мислення, яке сфокусоване на розв'язуванні питання щодо того, що робити і що брати на віру (Дж. Браус, Д. Вуд) (Braus & Wood, 1993);

- мислення, що розвивається на основі ретельного оцінювання не лише припущень, але й фактів, і призводить до найбільш об'єктивних висновків шляхом аналізу всіх доцільних чинників і використання обґрунтованих логічних процесів (А. Кроуфорд, С. Метьюз, Д. Макінстер, В. Саулія) (Кроуфорд та ін., 2006: 13);

- уміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження (М. Ліпман) (Lipman, 1988: 38–43).

Розуміння сутності критичного мислення дозволяє стверджувати, що воно сприяє кращому розумінню реальності та є своєрідним захисним бар'єром на шляху дезінформації, тобто тим самим засобом інформаційно-психологічної безпеки. Натомість, постає питання – як залучити громадян до цілеспрямованого формування критичного мислення, особливо тих, які не задіяні в системі освіти.

Неформальна освіта сьогодні трактується відповідно до нормативної бази України як «освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та / або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» (Про освіту, 2017).

Аналіз наукових робіт з проблем сутності неформальної освіти дає змогу визначити найбільш популярні трактування означеного феномену:

- складова системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивований вид діяльності, який пов'язаний із осмисленим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, що спрямовані на саморозвиток і професійне вдо-

сконалення, опанування додаткових компетенцій (Шапочкіна, 2012: 7);

– освіта, що необов'язково має організований та систематичний характер, може здійснюватися поза межами організованих освітніх закладів (Савельєв, 2021: 230). До неформальної освіти зараховуються індивідуальні заняття, тренінги, курси, що проводяться під керівництвом тренерів, частіше за все – дистанційно;

– це самоосвіта вільних особистостей, «освіта дорослих», «освіта впродовж життя» (Андрущенко, 2013).

Тож, неформальну освіту визначаємо як освіту, яка здійснюється поза межами закладів освіти, не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та / або присудженням часткових освітніх кваліфікацій, спрямована на самоосвіту та реалізацію принципу «навчання впродовж життя».

Очевидно, що неформальна освіта відбувається за межами офіційних освітніх установ, є нетривалою за терміном, реалізується шляхом опанування курсів, проходження тренінгів, семінарів тощо. Провідна її мета полягає в розвитку особистісних і професійних компетенцій, які допомагають людині адаптуватися до змін у суспільстві та на ринку праці, щоб бути конкурентоспроможною.

В. Литвин виокремлює такі види неформальної освіти:

– курси / тренінги / семінари – для осіб, які бажають опанувати нові навички;

– громадянська освіта – різновид неформальної освіти, яку можна здобути на базі громадських організацій, бібліотек, профспілок тощо;

– онлайн сервіси – інтернет-курси з інтерактивною участю з відкритим доступом;

– професійне стажування – навчання на робочому місці під керівництвом тренера / коуча для швидкого опанування необхідних практичних навичок (Литвин, 2021).

В умовах сьогодення неформальна освіта спрямована на:

– розвиток практичних навичок, які можуть бути застосовані як у професійній діяльності або для перекваліфікації, так і у повсякденному житті;

– особистісне зростання, оскільки сприяє саморозвитку, самопізнанню, вдосконаленню певних особистісних якостей;

– адаптацію громадян до змін, оскільки через непросту соціально-економічну ситуацію, що склалася в країні через повномасштабне вторгнення РФ, чимало громадян змушені були покинути свої домівки, втратили роботу, а, отже, змушені будувати життя заново;

– формування критичного мислення задля інформаційно-психологічної безпеки громадян та суспільства загалом.

Уважаємо, що розвинути навички критичного мислення за допомогою неформальної освіти може фактично кожен громадянин, не залежно від того, задіяний він у системі формальної освіти чи ні. На нашу думку, саме курси на онлайн платформах в системі неформальної освіти за умови державної підтримки сприятимуть формуванню критичного мислення українців.

Наведемо приклади тих курсів, які вже існують у вільному доступі з метою формування критичного мислення. Так, на освітній платформі EdEra (EdEra) є безкоштовний інтерактивний курс у вигляді гри «Подумай двічі: платформа критичного мислення» (Подумай двічі), що розрахований на різні категорії населення: школярів, вчителів, представників громадських організацій (від обраної ролі залежить зміст тем та проблемних ситуацій). Розробники курсу пропонують школярам шляхом інтерактивних вправ опанувати сутність таких понять як «секстинг», «бот», «фішинг», «вірус», «фейк», «гейтспіч», «клікбейт», «блогерський контент» тощо; розібратися з правилами безпечного спілкування в інтернеті, можливістю робити покупки безпечно, розпізнавати фейки, навчитися визнавати ознаки вірусів та шляхи боротьби з ними, а також опанувати тактики дій при шантажі в інтернеті.

У ролі вчителя учасник має можливість опанувати сутність таких термінів: «медіаграмотність», «інформаційна гігієна», «плагіат». Обираючи роль педагога, учасник може підвищити рівень знань щодо формування критичного типу мислення у себе та в учнів.

Якщо людина обирає роль учасника громадської організації, їй пропонується опанувати сутність таких понять як «медіаграмотність», «фактчекінг», «фейк», «маніпуляція», «джинса в медіа», «хейтери», «хейтспіч»; навчитися вдало аналізувати інформацію для подальших дій в соціальних мережах, відповідати на коментарі, працювати з громадою тощо.

Курс простий в опануванні за рахунок інтерактивних вправ, спілкування з обраним персонажем, який опиняється в різних непередбачуваних ситуаціях та намагається навчитися сприймати інформацію критично, на основі цього – моделювати подальший вектор поведінки. Важливі дані заносяться в інтерактивний нотатник, до якого учасник може завжди звернутися. Курс є коротким за часом, оптимальний для громадян, які бажають оперативно усвідомити види маніпуляцій в інтернеті та шляхи боротьби з ними.

Платформа *Prometheus* (Prometheus) пропонує два безкоштовні курси щодо формування критичного мислення громадян. Один з них «Критичне мислення в українському контексті», мета якого – формування знань про сутність критичного мислення особистості, здатності відрізнити його від імітації критичного мислення, а також формування умінь щодо використання критичного мислення у повсякденному житті та роботі. Зауважимо, що курс розраховано на дорослих, зокрема представників освіти, журналістики, управлінців різних рівнів. Розробники курсу наголошують, що бажано володіти англійською мовою для успішного проходження всіх модулів та оволодіння передбаченими компетентностями, а саме: інформаційно-комунікаційна, інноваційно-дослідницька, методична, мовленнєва, цифрова, емоційно-етична тощо.

Курс складається з блоків-модулів, зокрема: вступна частина, «Когнітивна наука» (фокус на психічних процесах та когнітивних хибах), «Українське суспільство» (розкрито аспекти українського минулого та його впливу на сучасність), «Аргументація», фінальне завдання-есе. У кожному з блоків учасникам пропонується відео-матеріал, серія завдань та тестів, що націлені на соціально-емоційне навчання та опанування критичним мисленням. Загалом, курс може опанувати будь-який громадянин, навіть, якщо він не задіяний у системі освіти, натомість це сприятиме розвитку критичності мислення, дозволить помічати когнітивні хиби та розуміти причини їх утворення, аналізувати власне мислення, розуміти шляхи впливу на людське мислення, формувати й обґрунтовувати власну позицію у процесі дискусії тощо.

Також на платформі *Prometheus* у вільному доступі розміщено курс «Критичне мислення для освітян», мета якого не просто опанувати теоретичну інформацію стосовно сутності критичного мислення, а й відчувати своєрідний катарсис й моральне оздоровлення (С. Терно) (*Prometheus*).

Курс розрахований суто на освітян, які прагнуть змін у традиційній освітній парадигмі та системі навчання загалом. Педагогам пропонується опанувати низку тем, пов'язаних з проблемами, що стосуються цінностей сучасності, емоційного інтелекту як складової успішності особистості, критичності мислення та шляхів його формування в умовах змін, ефективності сучасного вчителя, медіаграмотності тощо.

Зауважимо, що курс є доволі корисним не тільки для педагогів, хоч і націлений на трансформацію свідомості вчителів, що сприятиме

зміні принципів взаємодії з учнями. Натомість, опанування елементарними прийомами критичного мислення та роботи з інформацією стало б у нагоді кожному українцю.

Значна кількість курсів щодо розвитку критичного мислення у різних категорій громадян є на порталі «*Піфагор*» (Піфагор), натомість, курси здебільшого невеликі за обсягом та платні. Більшість з них розрахована саме на освітян. Наведемо приклади найбільш популярних курсів, які сприяють розвитку критичного мислення особистості:

– для початкової школи: «Критичне мислення у концепції НУШ. Змістовно-методичне забезпечення»; «Розвиток критичного мислення та емоційного інтелекту молодших школярів»; «Критичне мислення. Планування освітнього процесу в початковій школі»; «Критичне мислення. Практичне застосування «графічних організаторів» у молодшій школі» тощо;

– для середньої школи: «Критичне мислення на уроках. Методи та практичне застосування»; «Розвиток критичного мислення в школі за допомогою технологій»; «Навчання навичкам 4К: розвиток креативності, критичного мислення, комунікації та співпраці в освітньому процесі»; «Розвиток критичного мислення учнів на уроках з природничих предметів»; «Розвиток критичного мислення через виконання домашніх експериментів»;

– для старшої школи: «Розвиток критичного мислення й медіаграмотності учасників освітнього процесу»; «Критичне мислення учнів в умовах впливу воєнних дій. Розвиток ініціативності, багатоваріативності та асоціативності»; «Розвиток критичного мислення в еру цифровізації та ШІ» тощо.

Як бачимо, на порталі представлено широке розмаїття курсів, і всі вони є не великими за обсягом (від 0,2 до 1 кредиту в залежності від суми оплати). Крім того, кожен з курсів є доволі вузько орієнтованим, сприяє розширенню уявлень про критичне мислення для ефективної роботи з учнями. Тобто, громадянин уже має володіти базовими знаннями щодо сутності критичного мислення.

Усесвітньо відома платформа «*Coursera*» (*Coursera*) пропонує такі курси: «Вступ в логіку та критичне мислення»; «Критичне мислення для інформаційної епохи»; «Лідерство та критичне мислення»; «Навички критичного мислення для професіоналів»; «Навички критичного мислення для успіху в університеті»; «Критичне мислення: аргументоване прийняття рішень» та ін. Означені курси є платними, викладаються переважно англійською мовою. Також платформа пропонує курс арабською мовою – «*Critical Thinking*» – безкоштовно.

Таким чином, маємо значну кількість курсів в системі неформальної освіти, які б допомогли громадянину опанувати базові навички критичності мислення (табл. 1).

Отже, неформальна дистанційна освіта дозволяє сьогодні отримати базовий набір знань та сформувати уміння критичної мислячої особистості. Натомість, значна кількість українських громадян знаходяться поза системою неформальної освіти через низку причин: брак знань щодо наявності курсів, які сприяють формуванню критичного мислення; низький рівень мотивації щодо саморозвитку та самовдосконалення в галузі розвитку критичного мислення; відсутність вільного доступу до інтернету та брак відповідних гаджетів (планшету, ноутбуку, комп'ютера тощо); брак коштів; наявність упереджень щодо власного рівня розвитку критичного мислення.

Саме тому, більшість громадян, особливо ті, які не задіяні в системі освіти, не налаштовані

на користування можливостями неформальної освіти. З іншого боку – це єдиний на сьогодні можливий вихід щодо ефективного вирішення проблеми формування критичного мислення всіх громадян з максимальним охопленням їх за віком і статусом.

Вважаємо, що неформальна дистанційна освіта дозволяє вирішити проблему формування критичного мислення українців завдяки: *доступності* – більшість онлайн курсів є у відкритому доступі, незначні за обсягом, інформативні, їх опанування дозволить сформувати базові знання й навички щодо критичного мислення; *інтерактивності методів навчання* – курси на дистанційних освітніх платформах зазвичай побудовані з використанням методів, які стимулюють активне залучення учасників до процесу навчання з використанням доцільного візуалу, що робить навчання цікавим та сучасним; *розмаїття* джерел інформації, що вико-

Таблиця 1

Можливості неформальної дистанційної освіти щодо формування критичного мислення громадян

Платформа	Можливості доступу	На кого розрахований	Назва курсу	Знання	Навички
EdEra	Безкоштовний	Учні, освітяни, управліниці	«Подумай двічі: платформа критичного мислення»	– сутність понять «критичне мислення», «фейк», «бот», «секстінг», «фішінг», «медіаграмотність», фактчекінг», «плагіат», «маніпуляція» тощо; – шляхи й механізми критичного аналізу інформації в інтернеті	– здатність аналізувати, узагальнювати та перевіряти інформацію; – здатність відрізнити правдиву інформацію від маніпулятивної; – здатність діяти в умовах невизначеності
Prometheus	Безкоштовний	Для всіх	«Критичне мислення в українському контексті»	– специфіка українського суспільства на етапі сучасності; – особливості сприйняття та пам'яті особистості; – специфіка аргументації та критичного мислення	– здатність розуміти та усвідомлювати особливості сучасного українського соціуму; – здатність мислити критично; – здатність добирати аргументи; – здатність уникати когнітивних хиб
		Освітяни	«Критичне мислення для освітян»	– сутність критичного мислення, його особливості; – взаємозв'язок критичного мислення та системи ціннісно-сміслових орієнтацій особистості; – взаємозв'язок критичного мислення та емоційного інтелекту; – характеристика успішного педагога, який критично розмірковує; – сутність медіа освіти	– здатність критично сприймати та осмислювати інформацію; – здатність взаємодіяти з учнями на основі цінностей партнерства та рівноправ'я; – здатність до медіаграмотного споживання контенту
Піфагор	Платні	Учні, освітяни	Більше 10 курсів	– специфіка формування критичного мислення в учнів; – механізми формування критичного мислення в учнів на різних уроках; – форми та методи формування критичного мислення учнів у процесі шкільного навчання	– здатність формувати критичне мислення в учнів на різних уроках та в позаурочній діяльності

Продовження таблиці 1

Платформа	Можливості доступу	На кого розрахований	Назва курсу	Знання	Навички
Coursera	Плагний	Для всіх	«Вступ до логіки і критичного мислення»	– сутність різних типів міркування (індуктивне, дедуктивне); – специфіка пошуку аргументів; – шляхи уникнення помилок при взаємодії з інформацією	– здатність розуміти аргументи іншого та добирати власні; – здатність міркувати індуктивно та дедуктивно; – здатність розуміти та перевіряти невірну інформацію
	Плагний	Для всіх	«Критичне мислення: аргументоване прийняття рішень»		
	Платний	Для всіх	«Критичне мислення для інформаційної епохи»	– сутність критичного мислення; – сутність та види когнітивних упереджень; – сутність індуктивної та дедуктивної логіки; – механізми прийняття рішень в умовах цифровізації	– здатність мислити логічно, критично; – здатність об'єктивно сприймати інформацію з різних джерел; – здатність приймати рішення
	Плагний	Управлінці	«Лідерство та критичне мислення»	– сутність критичного мислення сучасного лідера; – сучасні моделі лідерства; – види рішень залежно від типу лідерства	– здатність приймати рішення на основі критичного мислення; – здатність мотивувати та надихати колег; – здатність вибудовувати власну лідерську модель поведінки
	Плагний	Для всіх	«Навички критичного мислення для професіоналів»	– вплив критичного мислення на прийняття рішень; – психологічні тригери особистості	– здатність ефективно вирішувати проблеми; – здатність приймати рішення; – здатність розпізнавати власні тригери під час вирішення проблем
	Платний	Здобувачі вищої освіти	«Навички критичного мислення для успіху в університеті»	– сутність критичного мислення та академічної доброчесності; – шляхи й механізми вдалої аргументації власної точки зору; – сутність логічного мислення; – шляхи досягнення академічного успіху	– здатність мислити критично та логічно; – здатність аргументувати власну точку зору; – здатність бути конкурентоспроможним, досягати успіху в навчанні
	Безкоштовний	Для всіх	«Critical Thinking»	– сутність мислення та сприйняття; типи мислення; – сутність критичного мислення, стратегії його формування; – методи формування критичного мислення	– здатність мислити критично; – здатність використовувати критичне мислення в повсякденному житті; – здатність вибудовувати стратегії стосунків з оточуючими на основі критичного мислення

ристані в курсах – зазвичай неформальна освіта виходить за межі матеріалів з підручників та пропонує доступ до різноманітних джерел інформації (посилання на офіційні сайти, іноземні джерела, інфографіка, чек-листи, відеолекції тощо), що дозволяє розширити світогляд, ознайомитись із працями іноземних учених, порівнювати та аналізувати різні точки зору на проблему; *гнучкості та адаптивності у навчанні* – неформальна дистанційна освіта надає можливість для громадян навчатись у зручний час, обираючи раціональний для особистості темп; *розширенню кола соціальної взаємодії* – чимало курсів пропонують роботу в групах, де учасники мають можливість познайомитись з людьми з різних куточків планети, диску-

тувати на різні теми, обмінюватись досвідом тощо; *практичному підходу у навчанні* – неформальна дистанційна освіта орієнтована на отримання практичного досвіду на основі теоретичних знань, які також подаються в інтерактивному вигляді. Чимало курсів побудовані у такий спосіб, що громадянин набуває реальних навичок критичного мислення через вирішення практичних життєвих ситуацій; *міждисциплінарності* – дистанційні курси в системі неформальної освіти дозволяють інтегрувати знання з різних галузей, що допомагає розвивати здатність мислити поза рамками однієї дисципліни та аналізувати проблеми з різних точок зору.

Таким чином, неформальна освіта є потужним інструментом для розвитку критичного мислення

громадян. Вона пропонує гнучкі та доступні можливості навчання, що дозволяють людям самостійно опановувати базовий теоретичний матеріал, розвивати навички критичного мислення через розв'язання практичних життєвих ситуацій. З іншого боку, сьогодні все ще відчувається брак базових безкоштовних дистанційних курсів в системі неформальної освіти, які були б орієнтовані

на всі категорії населення України, що є, на нашу думку, пріоритетним завданням суспільства на рівні держави.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в моделюванні програми дистанційного курсу для всіх категорій громадян щодо формування основ критичного мислення в умовах російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
2. Кроуфорд А., Саул С., Метью В., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 217 с.
3. Литвин В. А. Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Вип. 17 (46). С. 63–75.
4. Піфагор. URL: <https://pifa.com.ua/>
5. Подумай двічі: платформа критичного мислення. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/1700>
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Савельєв Є. В. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1(61). С. 228–232.
8. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 22 с.
9. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps, 1993. 500 p.
10. EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/>
11. Lipman M. Criticalthinking: What can it be? *Educational Leadership*. Matthew Lipman / (46) 1, 1988. P. 38–43.
12. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>
13. Coursera. URL: <http://surl.li/nygo00>

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2013). *Filosofia neformalnoi osvity: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Philosophy of non-formal education: problems and prospects of development]. *Iyshcha osvita Ukrainy*. № 4. S. 5–9. [in Ukrainian].
2. Krouford, A., Saul, S., Metiu, V., Makinster, D. (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for the development of students' critical thinking]. Kyiv : Pleiada. 217 s. [in Ukrainian].
3. Lytvyn, V. A. (2021). *Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnikh pedahohiv* [Modern aspects of the organization of informal education of future teachers]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*. Vyp. 17 (46). S. 63–75. [in Ukrainian].
4. Pifahor [Pythagoras]. URL: <https://pifa.com.ua/> [in Ukrainian].
5. Podumai dvichi: platforma krytychnoho myslennia [Think Twice: A Platform for Critical Thinking]. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/1700> [in Ukrainian].
6. Pro osvitu (2017). : *Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII*. [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII.] *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. № 38-39. St. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
7. Saveliev, Ye. V. (2021). *Neformalna osvita yak instrument rozvytku dodatkovykh mozhlyvostei molodi* [Non-formal education as a tool for the development of additional opportunities for young people]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. №1 (61). S. 228–232. [in Ukrainian].
8. Shapochkina, O. V. (2012). *Suchasni tendentsii rozvytku neformalnoi osvity maibutnikh uchyteliv u Nimechchyni* [Modern trends in the development of informal education of future teachers in Germany] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv, 2012. 22 s. [in Ukrainian].
9. Braus, J. A., Wood, D. (1993). *Environmental education in the Schools. Creating Program that Works!* New York: MOO44, Peace Corps. 500 p.
10. EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/> [in Ukrainian].
11. Lipman, M. (1988). *Criticalthinking: What can it be? Educational Leadership*. (46) 1. P. 38–43.
12. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/> [in Ukrainian].
13. Coursera. URL: <http://surl.li/nygo00> [in Ukrainian].